

УДК 3.34.340

С. С. Кравченко
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник Голови
Державної служби зайнятості України,
професор Інституту підготовки кадрів
Державної служби зайнятості України

ДІЯЛЬНІСТЬ МЕТАФІЗИЧНОГО КЛУБУ ЯК ПРОЕКТИВНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФІЇ ПРАГМАТИЗМУ В США

Особливість філософського прагматизму як панівної світоглядної установки США полягає в особливостях культурно-історичних процесів, що відбувалися в Новій Англії в першій половині XVII століття. Інтелектуальні пошуки в період ранньої американської історії сконцентровано на спробах утілити біблійне уявлення про праведне життя і принципи організації соціальних відносин у реаліях невідомої дійсності. У галузі інтелектуальних філософських роздумів внесок американської культури базується на ідеї прагматизму. Прагматизм, який, за загальним визнанням, є єдиною американською школою філософської думки, виник лише наприкінці XIX століття. Багато в чому його народження було підготовлено дискусіями представників Метафізичного клубу.

В українській філософській думці ще недостатньо висвітлена філософія США. Дослідженням філософії прагматизму та неопрагматизму займаються Є. Атрашкевич, Г. Вдовина, В. Жарких, Т. Розова, С. Кравченко [1; 2; 3; 4].

Мега статті – визначити філософські ідеї представників Метафізичного клубу та виявити їхній вплив на формування філософії прагматизму в США. Мета й завдання дослідження зумовили застосування методології, яка допомогла розкрити проблематику, вивчити об'єкт і конкретизувати зміст предмета дослідження. Базовим методом дослідження є метод *компаративного аналізу*, який використовується під час розгляду історичних передумов складання світоглядної основи американського суспільства та її впливу на американську філософію.

Прагматизм, за загальним визнанням, є єдиною оригінальною філософською традицією, що виникла на північноамериканському ґрунті. У ній відображено ідеологічні концепції, явно й неявно прийняті з моменту переселення англійців у Новий Світ. Прагматизм можна визначити як філософію навколишнього середовища [10; 11]. Його поява та напрям його основних концепцій детерміновано загальною ситуацією, настроями і світоглядом політично, релігійно, соціально й композиційно різноманітного середовища, в якому знаходилися його творці. Ця суто американська філософія з'явилася на тлі повної байдужості не тільки з боку пересічних жителів країни, а і її інтелектуальної еліти до традиційної спекулятивної європейської філософії та незнання навіть назв її філософських шкіл. У прагматизмі підкреслюється першорядне значення дії і її практичних наслідків. Такий світогляд відповідав інтуїтивним духовним настроям суспільства, створеного емігрантами, готовими звільнитися від стримувальних заборон і традицій Старого Світу. Країна, де прагматизм зародився й набув свого подальшого розвитку, перевершувала Стару Європу духом підприємництва та наполегливістю в досягненні мети. Саме тому філософське значення прагматизму довго не визнавали в Європі, вважаючи його американською еkleктичною ідеологією, побудованою на суто практичному прагненні до успіху.

З перших днів висадки на березі Массачусетської затоки американці підкреслювали значення практичних ідей, інтересів і дій, замінюючи пошук ідеальних умов життя більш реалістичним світоглядом. У 1830 році А. де Токвіль під час свого візиту до Америки дійсно побачив людей, більше зацікавлених у практичних результатах, ніж у філософських міркуваннях. Кожен в Америці, писав Токвіль [13, с. 121], розраховує тільки на самого себе й пишається тим, що його ідеї є його власними переконаннями. Разом із тим багато до-

слідників і сучасники, які відвідували Американські Штати в середині XIX століття, відзначали, що американці володіють «загальним філософським методом, властивим усій нації». А. де Токвіль зазначав, що майже всі жителі Сполучених Штатів будують своє розуміння за єдиними правилами й керуються ними також за єдиними канонами. Не беручи на себе зобов'язання визначати ці правила та канони, американці володіють загальним філософським ставленням до реальності, властивим усій нації. Його принципові характеристики полягають у відсутності систем і звичок, сімейних моральних максим, класових точок зору та якоюсь мірою національних забобів. Традиції сприймаються лише як засіб ознайомлення з минулим, а факти розглядаються тільки як повчання щодо того, що і як має бути зроблено по-іншому і краще. Основа речей бачиться в самій людині, і кожен американець у своїй розумовій і практичній діяльності покладається виключно на власне розуміння порядку речей. Загальним правилом було, не обтяжуючи себе міркуваннями про способи та засоби досягнення мети, неухильно йти до неї, долаючи будь-які труднощі, обставини й перепони. В Америці не читають творів Р. Декарта, писав А. де Токвіль [13, с. 147], проте більше, ніж деінде, застосовують його правила на практиці. Умови життя утримують американців від усякого роду спекулятивних міркувань, але природним чином привертають до сприйняття картезіанських принципів.

Аналогічні спостереження належать Ч. Діккенсу, який відвідав Сполучені Штати десятьма роками пізніше А. де Токвіля. Чарльз Діккенс, не будучи філософом, також відзначив відсутність інтересу в американців до традиційної спекулятивної філософії. Провівши кілька тижнів у Новій Англії, яка була центром духовної культури Сполучених Штатів XIX століття, він був вражений станом інтелектуального клімату, в якому превалювала релігійна атмосфера. Дозволені в Бостоні форми духовної творчості обмежувалися церквою, молитовним будинком і лекційним залом [5, с. 74]. Ключовими формами інтелектуально-філософського спілкування були лекції. Їх перевага порівняно з іншими способами розваги полягала в тому, що їх тематика була щоразу новою. Слідуючи один за одним, кожен цикл лекцій швидко переходив в інший так, що жоден із них не залишався в пам'яті. Прочитаний у цьому місяці цикл можна було повторювати в майбутньому, не ризикуючи набриднути слухачам і порушити зачарування новизною [5, с. 75]. Оцінюючи свої враження, Ч. Діккенс назвав стан духовної культури Америки «пустелею думки», в якій панував грубуватий, не рефлексивний здоровий глузд. Головними фігурами в контексті ранньої американської філософії й згодом усього подальшого напрямку філософської думки були парафіяльні священики Нової Англії. Вони проповідували різні форми кальвінізму, які і становили основу духовної культури північноамериканських колоній Великобританії. Висушена релігійним пієтизмом «пустеля думки», на думку Ч. Діккенса, порушувалася тільки діяльністю новоанглійських трансценденталістів [5, с. 84]. Найбільш відомим серед них був Ральф Емерсон, релігійний діяч, чий проповіді, промови та літературні твори, згідно із сучасними оцінками, були істинно філософськими творами. Їх ідеї не лише виявилися впливовими в Америці, а й були сприйняті в Європі. Поряд із релігійними зібраннями духовне життя в Бостоні, особливо у другій половині XIX століття,

активно розвивалася в різних дискусійних клубах. Найвідомішим і значним із погляду його значення для розвитку філософської думки Америки був заснований у 1871 році Метафізичний клуб. Це була неформальна дискусійна група молодих інтелектуалів, пов'язаних дружбою й загальними переконаннями ще з часів навчання в Гарвардському університеті. Її діяльність, що почалася в 1871 році і тривала до весни 1879 року, ділиться на два періоди, неоднозначних як за тематикою дискусій, персоналіям, які брали участь у них, так і за значенням для становлення американської філософської традиції [7, с. 88]. У перший період, що охоплює час із початку 1871 року до середини 1875 року, домінуючою темою були ідеї, концепції й припущення, які через багато років були об'єднані загальним терміном «прагматизм». Другий період (початок 1876 року – весна 1879 року) присвячений обговоренню проблем свідомості, мислення, психічних і духовних станів і матеріальних їх вияву. Обговорення ґрунтувалися на позиціях ідеалістичних концепцій у руслі поширених у Європі філософських теорій. Сама ідея створення такого клубу належить Чарльзу Сендерсу Пірсу, філософу-логіку, Чонсі Райту, математику і психологу Вільяму Джеймсу. Усі вони були випускниками та лекторами Гарвардського університету, захопленими теорією еволюції Ч. Дарвіна. До них поступово приєдналися старий друг Райта Ніколас Сейнт Джон Грін і Олівер Вендел Холмс, друг Джеймса. Грін і Холмс, юристи за освітою, також закінчили Гарвардський університет. Дискусії в Метафізичному клубі були глибокими і продуктивними в масштабі всього культурного простору Америки завдяки тісним духовним і інтелектуальним зв'язкам і взаєморозумінню цих дуже своєрідних мислителів. Засідання Клубу проводилися нерегулярно, як правило, не частіше ніж один раз на два тижні, і проходили в Кембриджі, Массачусетсі, у будинку Пірса або Джеймса. Постійними й найбільш активними співрозмовниками Пірса були Джеймс і Райт. Утрюх вони сформулювали основні тези прагматизму. Грін і Холмс розробляли проблеми поведінкового характеру і юриспруденції. Крім них, активними учасниками клубу були Джон Фіск (історик), Джозеф Уорнер (юрист) і Франсіс С. Аббот (учений-богослов). Назва клубу, як це коментував Пірс, повинна була, з одного боку, показати, що учасники планують обговорювати глибокі та серйозні наукові проблеми з позиції еволюціонізму й метафізики, всупереч домінуючій філософії позитивізму та агностицизму; з іншого – мати іронічний відтінок, оскільки члени Метафізичного клубу вважали, що люди, як й інші тварини, володіють інстинктами [6, с. 131], тому характеристика людської особистості ґрунтується не на метафізичних уявленнях, а на поведінці. В історії зародження прагматичного вчення зазвичай виділяють «велику трійку» (The Big Three) – Ч.С. Пірса, У. Джеймса й О.У. Холмса [8, с. 10]. Однак головною фігурою в процесі створення Метафізичного клубу, колиски прагматизму, був Чонсі Райт. Хоча Холмс був одним із перших учасників Метафізичного клубу, з кінця зими 1871–1872 років він рідко був присутній на його засіданнях і згодом узагалі відмовлявся визнавати себе прагматистом. Ч. Райт, радикальний матеріаліст, володів блискучими полемічними здібностями і глибокими знаннями. Ще студентом Гарвардського університету, починаючи з 1850-х років, він був учасником різних філософських дискусій, за що користувався повагою й популярністю серед своїх співгромадян. За широку ерудицію його прозвали «місцевим Сократом» (local Socrates) [8, с. 206]. Це був талановитий математик, але його основним покликанням було говоріння, він фактично жив заради розмов. Чудовий співрозмовник, він у будь-якому зібранні був бажаним гостем, якого із задоволенням запрошували до будинку Бостона за його талант оповідача й полеміста [8, с. 219]. У процесі становлення загальної концепції філософського осмислення розвитку американської дійсності його вміння спрямувати і сфокусувати дискусію сприяло кристалізації ідей прагматизму. Джеймс визнавав вплив Райта на кілька важливих компонентів свого розуміння доктрини волі до віри і проблеми плюралізму. Чис-

ленні бесіди з Райтом щодо співвідношення мети й засобів її досягнення дали змогу Пірсу і Джеймсу, а згодом і Дьюї сформулювати прагматичне бачення етичних проблем, зокрема ціннісних суджень. Визначити їх людина може тільки після досвіду проб і помилок, дотримуючись гіпотетичних правил, які діють за певних практичних умов. Однак не всі пропозиції Райта зустрічали співчутливе розуміння учасників Клубу. Якщо еволюційна теорія Дарвіна завдяки Райту стала важливою темою дискусій, то його твердження, що проблема цінності не можна бути раціоналістично осмислена [14, с. 366], було причиною багатьох суперечливих обговорень. Дві фундаментальні епістемологічні теми пронизують усі висловлювання Райта: чуттєве сприйняття є єдиним загально визнаним доказом, що підтверджується різноманітністю претензій на істину; тільки чуттєвий досвід дає переконливість і сталість істинного знання [14, с. 218]. Пірс, протиставляючи поняття «ймовірність» концепції «детермінізм», визначав епістемологію та логіку як свого роду етичну проблему. Наукове знання, вважав він, передбачає певний ступінь тип етичного ставлення, до пояснення якого він згодом увів поняття естетичної оцінки [9]. Джеймс, як і Дьюї, також не розглядав знання й істину з погляду непохитності наукового обґрунтування фактів.

Отже, постійні учасники Метафізичного клубу виразно відчували і гранично чітко демонстрували ритм духовного й інтелектуального життя XIX сторіччя. Вони були всі захоплені ідеями еволюційної теорії, але їхні філософські інтереси лежали в кількох різних наукових сферах. Це були люди з яскраво вираженими особистісними якостями, які дали їм змогу залишити помітний слід в історії США. Холмс став Головою Верховного Суду США, Джеймс фактично об'єднав філософію та психологію, що було незвично з погляду консервативної ідеалістичної філософії Європи [12]. У результаті його зусиль були створені дві найважливіші наукові дисципліни – психологія та філософія прагматизму. Пірсу належить основоположна ідея прагматизму, що реальність або істина визначаються не рішенням окремої людини чи групи людей, а системою «стримувань і противаг» [9]. Ця ідея набула розвитку не тільки в багатьох галузях знання, а й методах і способах її застосування. Дьюї, наймолодший послідовник творців Метафізичного клубу, виробив нову методологію навчання й освіти, яка протягом півстоліття була домінуючою в багатьох країнах світу. Володіючи загальними переконаннями, вони не завжди погоджувалися один із одним. Але їх об'єднувало спільне розуміння того, що феномени, події та поняття варто розглядати в контексті їх виникнення й ролі, яку вони відіграють у практиці життєвого досвіду. Вони не тільки справили безпрецедентний вплив на письменників і філософів, їхні ідеї фактично змінили американське мислення, уявлення та переконання про демократію, освіту, свободу, справедливість і терпимість. Наслідком цього впливу були зміни у способі життя Америки, методах навчання, манері висловлюватися, у самосвідомості й розумінні нового філософського ставлення до моральних суджень. Як будь-яка філософська традиція, прагматизм не стільки відповів на вічні філософські питання, скільки подав їх у дещо іншому світлі, змістивши фокус міркувань. Його природа і зміст викликали гарячі суперечки й дискусії як із приводу того, що собою являють початкові прагматичні ідеї, так і щодо того, що, власне, становить філософський зміст прагматизму: що вважати головним, найбільш прийнятним у досягненні певної мети. Будучи єдиною власне американською філософською традицією, прагматизм відображає ідеї, які явно й неявно були прийняті у Сполучених Штатах із часу їх утворення. У прагматизмі пріоритет надається дії, на відміну від умоглядних рефлексій, що відповідає інтуїтивному ставленню елітарної нації, створеної емігрантами, які прагнули звільнитися від обмежувальної визначеності Старого Світу. Ця філософія вітає тільки такі ідеї, які мають практичне застосування, спростовуючи традиційне уявлення про філософію як про науку, виключно ідеалістичну й абстрактну. У своєму першому вираженні прагматизм ґрунтується на відкритості

до змін і готовності реагувати на всілякі обставини, які є частиною людського життя. У контексті цього підходу прагматизм підкреслює важливість застосування різних методів вирішення проблем і подальшу оцінку ефективності кожного з них. У складних умовах післявоєнного періоду традиційні уявлення про істинність і визначеність людського знання не відповідали невлаштованості й невпевненості у приватному та суспільному житті. Прагматисти-класики виходили з переконання, що вічні філософські питання доцільно вирішувати в контексті звичайних, щоденних подій практичного досвіду. Вони відразу ж зіткнулися з критикою й нерозумінням їхніх теорій. Пропонуючи термін «прагматизм», вони аргументували його тим, що, з одного боку, він етимологічно корелює з грецьким коренем «прагма» (практична справа), який був запозичений римлянами для позначення людини, досвідченої, знаючої і здатної надати допомогу в юридичних справах. У пізніх римських юридичних документах цей термін зустрічається у словосполученні «прагматична санкція» (*pragmatica sanctio*) й означає імператорський декрет, який дозволяє громадську ділову активність. З іншого боку, концепції прагматизму орієнтовані на постулат І. Канта, в який він уклав поняття емпіричної та цілеспрямованої думки, заснованої на досвіді.

Література

1. Атрашкевич Е.В. Взаємозв'язок філософсько-правового прагматизму і постмодернізму в поглядах Сьюзен Хаак / Е.В. Атрашкевич // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 45–48.
2. Вдовина Г.А. Проблема природних прав людини в американській правовій думці ХХ ст. / Г.А. Вдовина // Державне і право : зб. наук. праць. Серія «Юрид. і політ. науки» / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Вип. 6. – К., 2000. – С. 3–10.
3. Жарких В.Ю. Попередники прагматизму / В.Ю. Жарких, Т.В. Розова // Нова парадигма. Журнал наукових праць. – Вип. 100. – К., 2011. – С. 41–49.
4. Кравченко С.С. Прагматизм у філософії права Сполучених Штатів Америки : [монографія] / С.С. Кравченко. – К., 2014. – 512 с.
5. Bernstein Richard B. with Jerome Agel. Amending America: If We Love the Constitution So Much, Why Do We Keep Trying to Change It? / В. Bernstein Richard. – Kansas UP, 1995. – 415 p.
6. Dahl Robert A. How Democratic is the American Constitution? / A. Dahl Robert. – Yale UP, 2002. – 208 p.
7. Dickenson A. The Interpretation & Application of Statutes / A. Dickenson. – N-Y. : Routledge, 1975. – 164 p.
8. Dworkin R. Freedom's Law: The Moral Reading of the American Constitution / R. Dworkin. – Cambridge Ma. : Harvard UP, 1997. – 416 p.
9. Festenstein M.I. Pragmatism and Liberalism: Interpreting Dewey's Political Philosophy / M.I. Festenstein. – Chicago : Chicago UP, 1997. – 237 p.
10. Fish Max H. Justice Holmes, the Prediction Theory of Law and Pragmatism (1942) in Kenneth Laine Ketner and Christian J.M. Kloesel, eds. Pierce, Semeiotic and Pragmatism: Essays by Max Fish / H. Fish Max. – Bloomington, In : Indiana UP, 1986. – P. 6–18.
11. Fish Max H. Was There a Metaphysical Club in Cambridge? Studies in the Philosophy of Ch.C.Pierce. ed. Edward C. Moore & Richard S. Robin / H. Fish Max. – Amherst : Mass.UP, 1934. – P. 3–32.
12. Gilmore Grant. The Ages of American Law. – Yale UP, 1979. – 154 p.
13. Haak S. The Pluralistic Universe of Law: Towards the Neo-Classical Legal Pluralism / S. Haak // Ratio Juris. – 2008. – № 21(4). – P. 453–480; Haak S. Evidence & Inquiry: A Pragmatist Reconstruction of Epistemology / S. Haak // Prometheus Books. – 2009. – Jul. 30. – 425 p.
14. Harris Angela. Foreword: The Jurisprudence of Reconstruction // California. Law Review. – 1997. – Vol. 82. – P. 741.

Анотація

Кравченко С. С. Діяльність Метафізичного клубу як проєктивна модель розвитку філософії прагматизму в США. – Стаття.

У статті вперше в українській філософії аналізується діяльність Метафізичного клубу. Мета статті – охарактеризувати філософські ідеї представників Метафізичного клубу та виявити їхній вплив на формування філософії прагматизму в США. Раннеамериканське суспільство розвивалося в рамках жорсткої релігійної ідеології та правил, що вимагали беззастережного їх дотримання. Система управління і світоглядні орієнтації ґрунтувалися на уніфікації життєвого укладу, догматизації ідеології й духовних прагнень. Із другої половини ХІХ століття поряд із релігійними зібраннями духовне життя починає функціонувати в дискусійних клубах. Найвпливовішим для розвитку філософської думки США був заснований у 1871 році Метафізичний клуб. Трансформація світогляду представників Метафізичного клубу від догматизму до скептицизму, від теологізму до експерименталізму заклала основи філософії прагматизму.

Ключові слова: ідеологія, Метафізичний клуб, прагматизм, філософія США.

Аннотация

Кравченко С. С. Деятельность Метафизического клуба как проективная модель развития философии прагматизма в США. – Статья.

В статье впервые в украинской философии анализируется деятельность Метафизического клуба. Цель статьи – охарактеризовать философские идеи представителей Метафизического клуба и выявить их влияние на формирование философии прагматизма в США. Раннеамериканское общество развивалось в рамках жесткой религиозной идеологии и правил, которые требовали неукоснительного исполнения. Система управления и мировоззренческие ориентации основывались на унификации жизненного уклада, догматизации идеологии и духовных устремлений. Со второй половины ХІХ века наряду с религиозными собраниями духовная жизнь начинает функционировать в дискуссионных клубах. Наиболее влиятельным для развития философской мысли в США был основанный в 1871 году Метафизический клуб. Трансформация мировоззрения представителей Метафизического клуба от догматизма к скептицизму, от теологизма к экспериментализму заложила основы философии прагматизма.

Ключевые слова: идеология, Метафизический клуб, прагматизм, философия США.

Summary

Kravchenko S. S. The activity of the Metaphysical Club as a projective model for the development of philosophical pragmatism in the United States. – Article.

The article is the first in Ukrainian metaphysical philosophy analyze the activities of the club. Purpose of the article – to determine the philosophical ideas of metaphysical representatives of the club and identify their impact on the formation of the philosophy of pragmatism in the US. Early American society developed within the framework of rigid religious ideology and rules that demanded their unconditional compliance. Management and ideological orientation based on the unification of livelihood, dogmatization ideology and spiritual aspirations. The second half of the nineteenth century claim oryad religious gatherings spiritual life begins to operate in discussion clubs. The most influential development of philosophical thought the United States was founded in 1871 year Metaphysical Club. Transformation of metaphysical philosophy club representatives from dogmatism to skepticism from teolohizmu to eksperymentalizmu laid the foundation philosophy of pragmatism.

Key words: ideology, Metaphysical Club, pragmatism, the philosophy of the United States.